

УДК 94:[355.425.4(477.83/.86:438)]“1943/1944”

УПА ПРОТИ АК: ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА В ГАЛИЧИНІ 1943–1944 років

Володимир В'ЯТРОВИЧ

Український інституту національної пам'яті,
вул. Липська 16, 01021, Київ, Україна

У статті проаналізовано причини і перебіг українсько-польського збройного конфлікту в Галичині в 1943–1944 рр. Досліджено, що каталізатором розгортання у Галичині українського повстанського руху стала спроба закріплення у регіоні радянських партизанських з'єднань. Активізація діяльності польського підпілля у краї була спричинена поширенням інформації про українсько-польське протистояння на Волині. Головною метою українського і польського визвольних рухів було встановлення контролю над спірними територіями (зокрема, Галичиною), які кожна з сторін бачила частиною власної майбутньої держави. Відзначено, що в українсько-польський конфлікт втручались радянські партизани, німецькі та угорські військові підрозділи, що ще більше ускладнювало ситуацію, значно збільшувало рівень насильства і кількість людських жертв. Спроба врегулювати українсько-польське протистояння через переговори зазнала краху. Відзначено, що обидві підпільні армії – УПА і АК, проводили бойові операції і проти військових підрозділів противника, і здійснювали дії, жертвами яких ставало цивільне населення. Стаття підготована на матеріалах Галузевого державного архіву Служби безпеки України і дає змогу доповнити загальну картину українсько-польських стосунків у період Другої світової війни.

Ключові слова: Друга світова війна, українсько-польська війна, Галичина, Волинь, Холмщина, Українська Повстанська Армія, Армія Крайова, жертви війни.

У польській історіографії та суспільній свідомості польсько-український конфлікт часів Другої світової війни зводиться здебільшого до опису подій на Волині в 1943 р. Фокус лише на одній з арен протистояння і лише на одному роковій спотворює загальну картину. Ширший географічний розгляд конфронтації (крім Волині – Холмщина, Надсяння, Лемківщина, Галичина), ширші хронологічні рамки (від 1942 р., коли конфлікт набув збройного характеру, до акції “Вісла” 1947 р., яка поклала край протистоянню) демонструють справжні масштаби цього явища, його причини і наслідки. Такий погляд дає можливість побачити в конфлікті війну між підпільними арміями – УПА та АК.

Стаття буде присвячена одній з арен цієї війни, Галичині. Чому саме цей терен? Перебіг конфлікту тут недостатньо відомий, хоча його інтенсивність не поступається подіям на Волині. Позиції обох підпільних рухів українського і польського тут були значно сильнішими, ніж на тій же Волині, роль третіх чинників (німців, радянських партизанів чи неконтрольованих ніким кримінальних угруповань) значно слабшою. Крім того, події в Галичині чудово задокументовані (накази, звіти, аналітичні матеріали обох підпільних рухів), тому аналіз подій в Галичині може виявити цілі сторін у польсько-українській війні в цілому.

Стаття охоплює події 1943–1944 рр., коли війна в Галичині досягла свого апогею, однак, наростання збройного конфлікту прослідковується ще з попереднього 1942 р. У політичному огляді ОУН за квітень цього року читаємо: “Відносини на польсько-українському відтинку не те що не змінилися на краще, а навпаки, в порівнянні зі станом другої половини 1941 р., сильно погіршилися. Польська вулиця, як і давніше, має голос, і вона визначає лінію політики провідних кругів польської громадськості в українській справі, польська вулиця має просте несконфліковане наставлення, вбите їм в голову ідеологами Польщі: “на гак гайдамаків”¹. Тоді ж, весною 1942 р., знаходимо першу інформацію про українців – жертв конфлікту в Галичині “польські чинники перейшли в квітні до чинних протиукраїнських виступів до терору включно (вбивство двох осіб в Чортківщині, вбивство в Бучачі)”². Вони реалізовували інструкції керівництва АК, занепокоєного розвитком українського руху. “Щоб запобігти можливому виступу українців, – читаємо у вказівках за жовтень 1942 р., – слід знешкодити всіх їх провідників”³.

Спроба великого з’єднання радянських партизан на чолі із Сидором Ковпаком прорватися в Карпати і закріпитися тут, спонукала керівництво ОУН-Б влітку 1943 р. почати розгортання Української народної самооборони, яка боролася проти радянських партизанів і німецьких окупаційних сил. Поява червоних партизанів активізувала діяльність і польського підпілля. “Рейд більшовицької партизанки, – читаємо у звіті ОУН за липень 1943 р., – скріпив віру поляків у скорий провал німецької держави і у можливість виникнення польської держави... Польське підпілля охопило скрізь міста, польські кольонії та лігеншафти”⁴. В іншому звіті зі Львівщини стверджується, що влітку 1943 р. почалося розгортання збройних загонів польського підпілля чисельністю 15–30 бойовиків. Крім того, відзначається посилення місцевих сил через скерування в Галичину через Равщину та Любачівщину груп з центру Польщі⁵.

Ще одним фактором дестабілізації Галичини в середині 1943 р. стало потрапляння інформації про антипольські виступи на Волині. “Поляки сильно активізувались наслідком волинських подій, – читаємо у звіті з липня 1943 р. Є багато польських втікачів з Волині, особливо в прикордонних повітах Сокаль і Радехів. Поляки роз’юшені на українські виступи на Волині, дишуть на українців полум’ям ненависті і жадобою відплати. Вже готуються з їх сторони активні виступи в сторону українців на терені області”⁶. У польських документах

¹ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 13, спр. 376, т. 21, арк. 52.

² Там само, арк. 52–53.

³ Цит. за: Grzegorz Motyka, *Od rzezi Wołyńskiej do akcji “Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947* (Warszawa: Wydawnictwo Literackie, 2011), 79.

⁴ ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 71, арк. 20–21.

⁵ Там само, арк. 14.

⁶ Там само. Також про вплив інформації з Волині див.: ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 71, арк. 40. У документі польського підпілля також зазначається напруження ситуації в Галичині у липні 1943 р. через отримання інформації про події на Волині та перехід групи втікачів звідти (див.: Микола Сивіцький, *Історія польсько-українських конфліктів*, пер з пол. (Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2005), т. 2, 232).

знаходимо цифру – 7 200 біженців з Волині⁷. Постраждали від українців, вони своїми розповідями і поведінкою не сприяли примиренню між обома народами, а, навпаки, провокували загострення стосунків.

Про погіршення ставлення українців до поляків з другої половини 1943 р. читаємо у звітах ОУН: “Українство, чим раз більше накипає ненавистю до поляків до тої міри, що кожної хвилини готові вирізати поляків до кореня і не буде засміливим твердженням, коли скажу, що якраз на тому відтинку українські маси здібні перевести в чин”⁸. “Думка про спільний фронт боротьби, – читаємо в іншому документі ОУН, – не знаходить серед загалу свідомого українства жодного зрозуміння”⁹. “В таких умовах тяжко провадити тактичну лінію на протипольському відтинку, а це головне наслідком її зламання на терені Волині і шовіністичного наставлення польської поліції, якій все сниться імперіялістична Польща”¹⁰. Отож, звітодавець стверджує про існування певної “тактичної лінії” щодо поляків принаймні в Галичині, більше того, визнає, що її не вдалося дотриматися на Волині. Цікаво, що у звіті польського підпілля за літо 1943 р. відзначається, “що території, які, вважалось, найбільше опановані Бандерою, не виказують сигналів виступів проти поляків (Бережани, Перемишляни, Сколівщина, Дрогобиччина, Яворівщина)”¹¹. Попри труднощі, лінію, спрямовану на нерозгортання конфлікту, стримування “третього непотрібного” фронту протягом 1943 р. в Галичині у цілому вдалося реалізувати.

Одним із заходів утримання під контролем ситуації в Галичині після надходження вісток із Волині стало оголошення в липні 1943 р. позиції Проводу ОУН до польського населення. “Спільна доля, яка злучила нас сьогодні, – читаємо в листівці “Поляки” за липень 1943 р., – і наша спільна боротьба проти загарбників Берліна і Москви за власні держави, вимагають порозуміння обох народів”¹². Керівництво українського визвольного руху не обмежилось декларативними документами спрямованими на втихомирення конфлікту, що наростав. У жовтні 1943 р. у вказівках Крайового проводу ОУН зазначалося: “Категорично припинити всякі протипольські виступи й акції, що являються відхиленням від політичної лінії Організації та не виелімінують, а посилюють проти нас другорядний фронт боротьби. Ініціювання і виконання заборонених актів трактуватиму як саботаж і провалювання політики ОУН, а винувників каратиму по законам найвищого революційного порядку”¹³.

---

⁷ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Wydział Społeczny. Sprawozdanie sytuacyjne z Ziem Wschodnich № 8/44. Listopad, grudzień 1943, styczeń 1944. Londyn, 1994. S. 36, Архів Центру досліджень визвольного руху (далі – АЦДВР), ф. 30, к. 10.

⁸ ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 71, арк. 14.

⁹ Там само, арк. 62.

¹⁰ Там само, арк. 4.

¹¹ Сивіцький, *Історія польсько-українських конфліктів*, 234.

¹² АЦДВР, ф. 9, т. 5, од. зб. 20, арк. 67–70.

¹³ ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 28, арк. 24.

Загалом у 1943 р. у Галичині керівники обох підпільних рухів, уважно спостерігаючи за змінами на фронтах, творенням нової міжнародної ситуації, головні зусилля спрямовують на розбудову власних збройних загонів, їхньої матеріальної та інформаційної інфраструктури. Наближення до Галичини німецько-радянського фронту посилює польсько-українське протистояння.

Про збільшення кількості жертв серед поляків на рубежі 1943–1944 рр. розповідає підготовлений польським підпіллям документ під назвою “Зіставлення вбивств українськими бандами польської людності на теренах Малополющі від 15.12.43 до 20.02.44”. Спершу тут в основному подано інформацію про ліквідацію окремих осіб, далі більших груп від 5–10 осіб, врешті, в лютому 1944 р. зафіксовано вже кілька масових убивств, жертвами яких іноді стало понад сотню людей. Загалом у документі містяться дані про близько тисячу вбитих за цей період поляків¹⁴.

Активні дії УПА в березні-квітні 1944 р. викликали паніку серед поляків. “Польське населення, – читаємо у повстанському звіті, – до краю перелякане нашою діяльністю і масово втікає з сіл до міст, поширюючи вістки, що українці хочуть вирізати усіх поляків. Такі звістки викликають зовсім зрозумілу паніку, які побільшує ще жах перед відплатою за численні доноси і провокації”¹⁵. Антипольські виступи супроводжувалися пропагандистською кампанією українських підпільників. Мета полягала, з одного боку, у виправданні своїх дій (у спеціально виданих листівках постійно наголошувалося, що вони є відплатою за “зрадницьку діяльність поляків”), з іншого – у створенні більшого розголосу, щоби таким чином змусити інших поляків терміново виїжджати із західноукраїнських земель.

Інформація про масову втечу польського населення на захід міститься в численних українських і польських звітах із зими – весни 1944 р. Керівництво польського підпілля вважало цю тенденцію вкрай загрозливою, а тому давало чіткі вказівки про неприпустимість покидання поляками “теренів Східної Малополющі”. Така політика не отримала підтримки в місцевого польського населення, наразилася на численні відгуки і скарги поляків: “Наказ, що забороняє евакуацію, може розглядатися лише як прояв розпачу: загинуло стільки, то нехай гине решта”¹⁶. Зважаючи на це місцеві підпільники зверталися до свого керівництва терміново скасувати наказ про залишення на місці і розпочати евакуацію¹⁷.

Очільники польського підпілля натомість видали інструкції про самооборону проти українців. У наказі Львівської команди АК від 11 лютого 1944 р. зазначалося, “якнайскоріше приготуватися до боротьби з українцями і

¹⁴ Zestawienie morderstw ukraińskich na ludności polskiej na terenie Małopolski Wsch. Od 15.12. do 20.02.44, Mykola Lebed Papers, Ukrainian Research Institute Library, Harvard University.

¹⁵ ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 71, арк. 127.

¹⁶ Сивіцький, *Історія польсько-українських конфліктів*, 199.

¹⁷ Там само, 205.

самооборони польського населення”¹⁸. Далі йдуть вказівки щодо підвищення бойової готовності відділів, приготування зброї (зокрема малися на увазі коси, сокири), криївок для зберігання речей і можливостей для евакуації у випадку української загрози. Загони самооборони отримали також завдання “протидіяти чинно за доконані або проєктовані морди, примінюючи відплату через палення і нищення осель, як також нищення чолових провідників українських”¹⁹. У пізніших вказівках із 13 березня 1944 р., крім загальних засад, вказувалося на необхідність створення спеціальних загонів “з метою очищення терену від елементу, винного у злочинах”²⁰. Тобто для проведення антиукраїнських акцій, метою яких було довести українцям, що “Східна Малопольща – це не Волинь”²¹.

Отже, навесні 1944 р. польське підпілля Галичини готувалося до масштабної протиукраїнської операції. У її рамках видано листівку “До українського та православного населення”, якою оголошувалася “реконкіста” проти українців. “Вбивали поляків, палили їх господарства, змушували вцілілих до втечі на захід. Аж врешті прийшла наша відповідь, самі її накликали. Певно, що між жертвами знайшлися й невинні, і не наша в тому вина”²². В інструкціях, які регламентували поширення цих листівок, зазначалося: “Коменданти районів повинні доповнювати в порозумінні з районними комендантами, щоб ефективно і вчасно перешкодити українцям, якщо б вони хотіли повернутися до давніх помешкань. Тих, хто чинитимуть опір, – ліквідувати. Ця постанова має за мету компенсацію втрат польського посідання на сході і оборону перед можливим напливом різунів на запілля [...]. Українці, що залишилися на нашому терені, будуть трактовані як заручники на випадок повторення вбивств на нашому або сусідньому терені. Поляків, яку будуть полегшувати доступ або переховуватимуть у себе [українців. – *Авт.*], слід після проведення розслідування ліквідувати разом”²³.

Про дії польських підпільників під час антиукраїнських акцій дізнаємося зі свідчень їхнього учасника: “У квітні 1944 року, коли я був призначений комендантом ліквідаційного загону, то колишній комендант Станіславського інспекторату “Ага”, даючи мені завдання з організації набігів на українські села, пояснив, що у зв’язку з наближенням фронту й перспективою звільнення Західної України від німецьких окупантів “АК” має знищити якомога більшу кількість українського населення і цим полегшити в майбутньому відновлення Польщі в кордонах 1939 року за наявності більшості польського населення, що проживало

¹⁸ Витяг з наказу команди округи Ль. Де. 8/оп. 11.2.1944. Відпис з польського дня 15.04.1944, Mykola Lebed Papers, Ukrainian Research Institute Library, Harvard University.

¹⁹ Там само.

²⁰ ГДА СБУ, ф. 1, оп. 42, спр. 6, арк. 51.

²¹ Там само.

²² Do ludności Ukraińskiej i Prawosławnej, Mykola Lebed Papers, Ukrainian Research Institute Library, Harvard University.

²³ АК. Obw. Insp. SOP-u. Komendantowi Rej SOP-u. Dnia 27.II. Vol. 25. F. 8944, Mykola Lebed Papers, Ukrainian Research Institute Library, Harvard University.

у Західних областях України. Набіги на українські села проводилися за ретельно розробленим планом, із включенням до складу ліквідаційного загону як провідника когось із поляків – жителів села, на яке планувався напад. У нічний час загін заходив у село, у вікна частини будинків, в яких проживали українці, закидали гранати, іншу частину будинків підпалювали. Коли жителі вибігали з палаючих будинків, то учасники ліквідаційного загону розстрілювали їх з автоматів та гвинтівок²⁴.

Вояки АК зазначали, що часто їхні дії не допомагали польському населенню, а лише ускладнювали його становище. “Відплатна акція львівського загону, в результаті якої застрелено кільканадцятьох українських селян, відповідно до панівної тут думки, спричинила хвилю вбивств поляків у Біберському повіті”²⁵.

Протистояння в Галичині, як і в інших регіонах, охоплених у 1943–1944 рр. польсько-українською війною, не обмежилось лише двома сторонами. У ньому брали участь радянські партизани, німецькі формації та угорські вояки. У галицьких умовах діяв ще один чинник, ідентифікувати який досить непросто. Йдеться про Ваффен СС дивізію “Галичина”, яка була структурою німецькою армії, проте здебільшого складалася з українців. Тому у звітах АК про антипольські акції українців часто згадуються й ті, які проводилися вояками дивізії за вказівками німців. Бандерівське керівництво, яке офіційно відмежувалося від створюваної дивізії, теж не цуралося використовувати цю формацію у війні з поляками. В одній із інструкцій з лютого 1944 року чітко вказувалося: “Використовувати “СС Дивізію Галичина” до боротьби з большевицькою партизанкою й польськими бандами на українських землях”²⁶.

Польська сторона, своєю чергою, максимально покладалася на допомогу червоних партизанів, які дедалі частіше перетворювали польські поселення на опорні пункти своєї діяльності. Співпраця польського підпілля і АК з радянськими партизанами активізувалася навесні 1944 р. Один із діячів польського підпілля Адам Островський пояснює активізацію такого співробітництва прямими вказівками коменданта АК у Львівському регіоні Філіпковського. “У березні 1944 року Червона армія вигнала німців з Тернополя, і звідти до нас почала поступати інформація, що українських націоналістів радянська влада репресує, і навпаки, поляки таким репресіям не піддаються. Філіпковський різко змінив своє ставлення до радянського уряду і навіть віддав по своїй периферії

²⁴ *Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках XX століття. Невідомі документи з архівів півдня Європи* (Варшава, Київ: Державний архів Служби безпеки України, Архів Міністерства внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща, Інститут національної пам'яті, Комісія з переслідування злочинів проти польського народу, 2005), т. 4, ч. 2, 1128.

²⁵ *Ziemia Wschodnie. Meldunki tygodniowe Sekcji Wschodniej Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu RP na Kraj. Kwiecień-lipiec 1944* (Warszawa, Pułtusk, Kielce: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, Wszechnica Świętokrzyska w Kielcach, 2006), 66.

²⁶ ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, арк. 83.

розпорядження про повну співпрацю польських загонів АК із загонами радянських партизанів”²⁷.

Попри не такий активний, порівняно з іншими теренами (Волинь, Холмщина), перебіг польсько–українського конфлікту в перші місяці 1944 р., у Галичині кількість постраждалих була значною. Документ АК від 5 квітня 1944 р. вказує, що на той момент встановлено 5 тисяч жертв серед поляків. При цьому зазначено, що найбільшими були втрати у повітах Рогатин, Підгайці, Бережани, Перемишляни²⁸. Приблизно таку ж цифру польських втрат за перше півріччя подає і узагальнювальний звіт ОУН про боротьбу в 1944 р.²⁹ У звіті за квітень–травень 1944 р. польське Міністерство внутрішніх справ подає цифру в десять тисяч убитих поляків і зазначає: “Ситуація на терені Східної Малополющі, з огляду на вчинені українськими бандами вбивства, стає протягом чотирьох місяців ще більш трагічна, а в квітні вже була цілком ідентичною до того, що сталося влітку 1943 р. на Волині”³⁰.

Врешті подальше загострення польсько–українського протистояння, черговий провал переговорного процесу (переговори, які тривали з 1942 р. закінчилися нічим в лютому 1944 р.), швидке наближення фронту схилили керівництво українського підпілля до рішення усунути польське населення з Галичини. Ще одним чинником, який вплинув на ухвалення такого рішення, стала інформація про те, що “5 квітня 1944 року польський еміграційний уряд Станіслава Миколайчика оголосив заяву співпраці між т. зв. польськими збройними силами в краю та Червоною армією”³¹.

В інструкції Крайового проводу ОУН від 5 травня 1944 р. читаємо: “З огляду на офіційну поставу польського уряду в справі співпраці з совітами, треба поляків з наших земель усувати. Прошу це так розуміти: давати польському населенню доручення до кількох днів випроводитися на корінні польські землі. Коли воно не виконає цього, тоді слати боївки, які мужчин будуть ліквідувати, а хати і майно палити (розбирати). Ще раз звертаю при цьому увагу на то, щоби поляків закликати до покинення земель, а доперва опісля ліквідувати, а не навпаки”³². Саме цими вказівками регламентувалися масштабні антипольські акції починаючи з травня 1944 р. Як бачимо з їхнього змісту, завданням було усунути польське населення шляхом вигнання. Для пришвидшення виселень

²⁷ ГДА СБУ, ф. 6, спр. 75159 фп, арк. 123.

²⁸ *Armia Krajowa w dokumentach. 1939–1945* (Londyn: Studium Polski Podziemnej, 1976), т. 3, 397.

²⁹ АЦДВР, ф. 9, т. 6, од. зб. 4, арк. 43–89.

³⁰ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Sprawozdanie sytuacyjne z Ziemi Wschodnich. Kwiecień–maj, 1944. № 15/44. Londyn, 1944. S. 22, АЦДВР, ф. 30, к. 10.

³¹ *Ідея і Чин. Орган Проводу ОУН, 1942–1946. Передрук підпільного журналу*, ред. Юрій Маївський і Євген Штендера (Торонто, Львів: Видавництво Літопис УПА, 1995–1996) (Літопис Української повстанської армії, т. 24), 303.

³² Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України), ф. 3833, оп. 2, спр. 3, арк. 53.

повстанці отримували дозвіл на ліквідацію чоловіків у населених пунктах, мешканці яких не виїжджали, однак вказівок про повне знищення польського населення не було.

Акція супроводжувалася не лише ультиматумами про негайне залишення українських земель, але і спеціальною пропагандистською листівкою “До польського населення на Західно-Українських землях”. “В ім'я історичної правди пригадуємо, – читаємо тут, – що на корінних польських землях не згоріло ні одне польське село, підпалене українською рукою, не впала неповинно ні одна польська жертва. Простягнену українським народом руку ви відкинули... Не дивуйтеся тепер, що гнів і обурення українського народу не має меж. Ви самі позбавили себе права гостинності на українській землі і мусите з цієї землі вибиратися!”³³.

У відповідь на розпочату українцями акцію з ультиматумами до такого ж інструменту вдалися і польські підпільники. “Українці! Вбивства і напади ваших банд в злочинний спосіб на спокійне польське населення унеможливають наше співжиття і змушують нас до відповіді, – читаємо в листівці від 16 травня 1944 р. – Наказую українській людині протягом 48 годин залишити місцевості, заселені поляками. Невиконання наказу буде каране смертю. Командир відплатних загонів Ярема”³⁴.

Проте ініціатива у той час була на українському боці. Звіти українського підпілля подають інформацію з різних районів Галичини. “Згідно з наказом Організації, в цілій Равській окрузі польське населення покидає села. Менша частина поляків лишилася в містах: Рава, Жовква, Немирів, Любачів. Більша частина вибирається на Ярослав і далі на захід. Тих, що не хочуть добровільно опустити наших земель, наші відділи знищують. Польські села, що були центрами польського активу, спалено, як Річки, Ковини. У мішаних селах попалено тільки деякі хати, а багато їхніх господарств лишилось в руках українських селян”³⁵. Подібну картину подають звіти польського підпілля: “Польські поселення – як нам повідомляють з багатьох сторін – отримують погрози і заклики до виїзду на захід, які повторюються через кожних кілька днів. Тому еміграційний рух далі залишається масовим явищем. Залишені, осиротілі польські будівлі українці негайно спалюють і знищують, щоб у селі після поляків не залишилося й сліду”³⁶.

Аби спинити паніку і припинити масову втечу, польське підпілля активізувало акції проти українців. Часто це були дії, симетричні до вчинених українськими повстанцями. “З метою протистояння наказам, які використали українці у відношенню до польської людині, щоб залишала наші терени, – читаємо у

³³ Державний архів Львівської області, ф. Р-32, оп. 3, спр. 34, арк. 1.

³⁴ Do ludności Ukraińskiej na terenie Małopolski Wschodniej!, Mykola Lebed Papers, Ukrainian Research Institute Library, Harvard University.

³⁵ ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 34, арк. 59–60.

³⁶ Там само, т. 71, арк. 224–225.

звіті одного з польських командирів, – наказав поширити по українських селах і там, де є мішане населення, листівки, що наказували українцям залишити ці терени протягом 48 годин під карою смерті. Для переконання українців, що це не похвальба, в Борщовичах спалено три українські дома, що дало позитивний результат – українці почали виїздити з терену. Те саме зробив на периферії міста, на Клепарові, Голоску, Замарстинові, і Збоїщах³⁷.

Наприкінці травня Міністерство внутрішніх справ, опираючись на інформацію, отриману від польського підпілля, повідомляло уряд у Лондоні, що кількість поляків на теренах Галичини суттєво скоротилася. “Жовківський повіт. На терені повіту залишилися лише рештки польського населення. З самої Жовкви виїхало 90% інтелігенції, а польського населення, переважно втікачів з околиць, є там лише коло 1 000 осіб. У повіті поляків фактично немає”³⁸. Аналогічна інформація стосується Сокальського, Кам’янського, Бродівського, Перемишлянського, Золочівського, Бібрського, Стрийського, Бережанського та Підгаєцького повітів. Українські акції були тільки однією з причин, які штовхали поляків залишати Галичину. Іншою було бажання втекти перед приходом радянської влади. Незважаючи на обставини, для польського підпілля така ситуація ставала катастрофою, адже позбавляла його можливості чинити опір українцям чи тим паче сподіватися на протистояння радянській владі.

Під час антипольських виступів вояки виходили поза регламентовані керівництвом українського підпілля рамки. Через те з’являлися додаткові інструкції, які акцентували увагу на тому, що: “Не вільно: а) вбивати жінок, дітей і старців б) вбивати родин мішаних з українцями в) вбивати людей, що не тяготіють до польщизни і є властиво українцями–римо-католиками. Треба: а) ліквідувати сильні активні польські скупчення, б) вдарити по польській верхівці, в) у часі акції забирати зброю, муніцію і майно (худоба, безроги, збіжжа, особливо взуття і одіння)”³⁹. Схожі застереження було повторено у вказівках командира УПА-Захід Василя Сидора-“Шелеста”⁴⁰ та крайового провідника ОУН на Західноукраїнських землях Романа Кравчука⁴¹. Постійне їх повторення свідчить, з одного боку, що керівництво українського підпілля намагалося жорстко контролювати перебіг антипольських акцій, не допускаючи самовільних виступів і повторення волинської ситуації, з іншого, що ці приписи таки порушувалися.

Великі виступи проти населених пунктів у червні 1944 р. проводили й загони польського підпілля. “11 числа цього місяця відплатний відділ близько 120 осіб зліквідував центральне скупчення банди різунів у Шоломиї. Спалено

³⁷ ГДА СБУ, ф. 1, оп. 42, спр. 6, арк. 156.

³⁸ Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Wydział Społeczny. Sprawozdanie sytuacyjne z Ziemi Wschodnich № 15/44. Kwiecień-maj 1944. Londyn, 1994. S. 51, АЦДВР, ф. 30, к. 10.

³⁹ ЦДАВО України, ф. 3836, оп. 1, спр. 14, арк. 44.

⁴⁰ Ігор Ільошин, *Українська Повстанська Армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.)* (Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська Академія”, 2009), 292.

⁴¹ ГДА СБУ, ф. 65, спр. 7447, т. 1, ч. 3, арк. 10.

55 господарств, здобуто 2 РКМ і 70 карабінів. Загинуло 96 гайдамаків. Як відповідь за нищення польського майна вбито 127 штук худоби. Відділ не зазнав жодних втрат. Давидів очистився. Українські родини з Давидова отримали наказ залишити місцевість⁷⁴².

Польсько-українська боротьба влітку 1944 р. особливо загострилася у Львові та околицях. Польськими підпільниками опанування міста розглядалося як демонстрація світові, і особливо СРСР, потужності власних сил й, таким чином, поставити крапку в дискусії навколо східного кордону відновленої Речі Посполитої. Зважаючи на те, що основні німецькі війська були скуті на фронті, найважливішим чинником, який міг завадити реалізації польських планів, було українське підпілля. Щоб послабити його до моменту остаточного протистояння, командування АК намагалось провокувати на антиукраїнські виступи німців. У вказівках щодо реалізації акції “Буря” зазначалося, що спершу антинімецькі диверсії слід проводити лише в українських теренах⁴³. На другому етапі, під час безпосереднього взяття Львова наказувалося: “Всілякі виступи українців в середині міста придушити в зародку через обсадження найважливіших об’єктів, замкнення українських районів і можливу ліквідацію їхніх сил. Перед можливою зовнішньою акцією українців захиститися партизанськими відділами Схід, Захід і Південь, і осередками самооборони, а також обсадженням виїздів з міста, особливо в північній і східній дільниці⁷⁴⁴. Разом із тим, згідно з іншою інструкцією, командири загонів АК мали “допильнувати, аби не було ексцесів проти українців. Українців, що виступають проти нас, виловлювати і віддавати советам⁷⁴⁵. Польське командування побоювалося втратити контроль над ситуацією у випадку масових самовільних виступів проти українців, що з політичного боку могла використати радянська влада, взявши на себе роль захисників українців.

Антиукраїнська акція у Львові супроводжувалася радикальною пропагандою, спрямованою на АК. “Вояки, – читаємо у спеціальній листівці, – йдете карати!!! Але не ворога, а бунтівника. Не ворожого вояка, а бандита⁷⁴⁶. У дні відступу німців зі Львова, активного розгортання поляками “Бурі”, не припиняли своєї діяльності й українські підпільники. Крім дій із захисту власних структур чи українських населених пунктів, українські боївки проводили випереджальні акції проти польського підпілля.

Картину подій у Львові під час відступу німців та в перші дні встановлення радянської влади відтворює звіт українського підпілля: “Польські партизанські

⁴² Słowo Polskie, 18 czerwca 1944, 6, Mykola Lebed Papers, Ukrainian Research Institute Library, Harvard University.

⁴³ Див. ці інструкції серед документів АК у Галузевому державному архіві СБУ (ГДА СБУ, ф. 1, оп. 42, спр. 6, арк. 35).

⁴⁴ ГДА СБУ, ф. 1, оп. 42, спр. 6, арк. 35.

⁴⁵ Там само, арк. 252.

⁴⁶ Do oddziałów odsieczy Lwowa, Mykola Lebed Papers, Ukrainian Research Institute Library, Harvard University.

відділи – Армія Крайова, – читаємо тут, – помагають більшовикам у боротьбі з німцями. При цьому виявилась протиукраїнською, грабуючи, а навіть вбиваючи українців. Перший день зайняття Львова ЧА був кульмінаційною точкою успіхів поляків. На домах повівали біло-червоні прапори, а по вулицях ходили з такими ж опасками молоді поляки. Вони перебрали на себе міліційний обов'язок. Село боїться більшовиків, місто і підльвівські села – поляків⁴⁷.

Факти ліквідації тоді польськими формуваннями українців Львова підтверджують і документи НКВД: “Учасники організації [польського підпілля. – *Авт.*] в перші дні звільнення м. Львова, озброївшись гвинтівками, револьверами і гранатами, проводили незаконні обшуки, облави і арешти серед українського населення. Мали місце окремі випадки самовільних розстрілів українців⁴⁸.”

Попри посилення виступів поляків, для керівництва ОУН очевидним було, що головним ворогом українського визвольного руху є радянська влада. Антипольську боротьбу в новій політичній ситуації слід було згортати. Тому в інструкціях із самооборони зазначалося: “Польський відтинок уважати другорядним”. Разом із тим наказувалося проводити негайні відплатні акції у випадку польського терору: “На польський терор відносно українців дати негайну відповідь і повідомити за що⁴⁹.”

Період співпраці між радянською владою і польським підпіллям тривав кілька тижнів. Цей час поляки намагалися максимально використати для придушення українського визвольного руху як самостійними акціями, так і у співпраці з представниками нової влади. Масовими були випадки вступу колишніх підпілляників до винищувальних батальйонів чи міліції, які брали участь у боротьбі проти УПА. Прокурор Дрогобицької області Кригін у своєму листі до секретаря обкому комуністичної партії інформував: “а) вояки винищувального батальйону під час виїздів на операції в українських селах били українське населення; б) під час проведення операцій забирали у громадян маєток, не маючи для цього жодних підстав; в) палили будинки під претекстом, що це житло членів бандерівських банд, не маючи на те жодних підстав; г) перебуваючи в селах [...] вояки винищувальних батальйонів називали українців бандитами, бандерівцями; д) під час підпалення будинків в одному із них спалили живцем дві жінки, а одного чоловіка поранили в руку⁵⁰.” Були й значно кривавіші акції – в селі Грабівець 28 серпня 1944 р. знищено 300 господарств, вбито 86 осіб і арештовано ще понад 70⁵¹.

⁴⁷ ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 1, спр. 126, арк. 93–94.

⁴⁸ *Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб* (Варшава, Київ: Державний архів Служби безпеки України, Архів міністерства Внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща, 2000), т. 2, 106.

⁴⁹ ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 1, спр. 229, арк. 33.

⁵⁰ Цит. за: Grzegorz Motyka, “Postawy wobec konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1939–1953 w zależności od przynależności etnicznej, państwowej i religijnej,” *Tygiel narodów. Stosunki społeczne i etniczne na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej 1939–1953* (Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 2002), 308.

⁵¹ Andrzej L. Sowa, *Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947* (Kraków: Towarzystwo Sympatyków Historii, 1998), 269.

Проте, вже незабаром після встановлення радянської влади в Західній Україні стало зрозуміло, що вона не збирається визнавати цих земель польськими, на противагу еміграційному уряду створила маріонеткове утворення – Польський комітет національного визволення, який розглядався як офіційне представництво польського народу. Поступово наростали репресії проти поляків і діячі польського підпілля, колишні радянські союзники, стали мішенню для радянських органів безпеки.

Все це відбулося на польських настроях, посилюючи несприйняття нової адміністрації. Для того, аби вони не вилилися в несанкціоновані антирадянські виступи, які могли завадити позитивному вирішенню польського питання на міжнародному рівні, керівництво польського підпілля у серпні 1944 р. опублікувало спеціальне звернення до населення, яке опинилося під радянською владою. “Влада Радянського Союзу, який разом з нами бореться проти німецьких злочинців, – читаємо тут, – засвідчила, що окупація польських теренів російськими військами продиктована виключно військовою доцільністю. Зараз, коли вирішується доля нашої вітчизни, мусимо й надалі бути карні, спокійні, розважні”⁵². Теза про “тимчасову окупацію” була самообманом, адже радянська влада ніколи не стверджувала, що готова прийняти кордони Польщі станом на 1939 р. Відразу після відступу німців вона розгортала на західноукраїнських землях репресивний апарат, спрямований як проти українського визвольного руху, так і проти польського підпілля.

Зміну настроїв серед поляків помічали й українці, які вважали, що це може стати підставою для зміни взаємин. У політичних інструкціях ОУН із серпня 1944 р. наголошувалося: “У відношенні до польської національної меншини стати на становищі виживання. Є багато даних думати, що поляки якраз тепер проходять процес перегрупування і переставлення на протисовітські рейки... Бити, однак, тих поляків, які стають на службу большевикам (міліція, сексоти), подаючи при тому до відома, що б'ємо їх не як поляків, а як большевицьких агентів. Не дозволяти, щоб маса сліпими своїми відрухами визначувала нам наші тактичні прийоми”⁵³. Вивчення ситуації вилилося, зокрема, в наказ командування УПА-Захід від 1 вересня 1944 р. про припинення антипольських акцій: “Є позначки відвороту поляків від НКВД, цим самим можливість наближення до українців. Засадничо масові протипольські акції припиняється. Однак послідовно проводити їх належить проти всього польського елемента, який будь в чім співпрацює з НКВД, та тими органами московського імперіялізму, що йдуть на моральне і фізичне знищення українського народу”⁵⁴.

⁵² Odezwa. Obywatele!, Mykola Lebed Papers, Ukrainian Research Institute Library, Harvard University.

⁵³ ЦДАВО України, ф. 3836, оп. 1, спр. 62, арк. 89.

⁵⁴ ЦДАВО України, ф. 3833, оп. 2, спр. 3, арк. 64.

Подальшому загостренню антирадянських настроїв серед польського населення Західної України сприяло започатковане у вересні 1944 р. виселення звідси поляків та посилення репресій НКВД проти членів польського підпілля, особливо помітне в останні місяці цього року. Тому наприкінці 1944 – на початку 1945 рр., польсько-українське протистояння в Галичині помітно згасає. Після цього головною ареною війни стали терени Надсяння та Лемкіщини, де вона припинилася щойно в 1947 р.

Галичина – одна з головних арен польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни. Цей конфлікт переріс тут у масове збройне протистояння пізніше, ніж на Холмщині та Волині – в другій половині 1943 р., його апогей припадає на весну-літу 1944 р. Головними його учасниками були польський та український підпільні рухи, зокрема їх збройні формування УПА та АК. Характер і масштаб збройного протиборства дає підстави називати його війною. Саме як війну оцінювали ці події безпосередні учасники, які проводили активні бойові дії один проти одного чи сідали за стіл переговорів намагаючись досягнути тимчасового перемир'я. Їх головною метою було встановлення контролю над спірними територіями (зокрема, Галичиною), які кожна з сторін бачила частиною власної майбутньої держави. Наявність і чисельність “чужого” населення на цих теренах вважалася важливим аргументом, щодо повоєнної долі цих земель. Обидві підпільні армії проводили дії (часто цілком симетричні) спрямовані на його усунення, шляхом вбивств, залякування, вигнання. Тому серед жертв цієї війни найбільше саме цивільних.

Реконструкція перебігу війни між підпільними арміями в Галичині, яка є можливою завдяки збереженим документам її учасників, демонструє цілі та методи боротьби, які вони використовували. І вона заперечує концепцію про одностороннє винищення польського населення українськими націоналістами, яка стала основою домінуючої в Польщі “геноцидної концепції”. Документів із Холмщини та Волині збереглося значно менше. Все ж вони дають підстави для того, щоб екстраполювати висновки, зроблені на основі галицьких подій 1943–1944 рр., на загальну оцінку польсько-українського конфлікту 1942–1947 рр. як війни між підпільними рухами обох народів.

**UPA AGAINST AK:
UKRAINIAN INSURGENT ARMY vs POLISH HOME ARMY
(ARMIA KRAJOWA).**

Volodymyr VIATROVYCH

Ukrainian Institute of National Remembrance,
16, Lypska str, 01021, Kyiv, Ukraine

The main statement of the article is that the Ukrainian-Polish opposition in Halychyna in 1943-1944 grew into a full-fledged war between the Ukrainian Insurgent Army and the Polish Home Army (Armia Krajowa), to which not only the participants of combat actions, but numerous peaceful residents fell victims. The article is based on the materials of the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine and enables to complete the overall picture of the Ukrainian-Polish relations in the period of World War II.

The article analyzes the reasons for and the course of the Ukrainian-Polish armed conflict in 1943-1944. It was Halychyna that was one of the main arenas of the Polish-Ukrainian conflict in the years of World War II.

The conflict broke out here in a mass armed confrontation later than in Kholmshchyna and Volhynia – in the second half of 1943 and its apogee took place in the spring and summer of 1944.

Its main participants were the Polish and Ukrainian underground movements, in particular their armed formations of Ukrainian Insurgent Army (UPA) and Polish Home Army (AK). The nature and extent of armed confrontation gives grounds to call it a war. It is precisely how the wars were understood by those direct participants who were engaged in active hostilities against each other or sat down at the negotiating table trying to reach a temporary armistice. Their main objective was to establish control over the disputed territories (Galicia in particular), which each party saw as a part of its own future state. The presence and of “alien” population in these areas was considered an important argument regarding the post-war fate of these territories. Both underground armies carried out actions (often quite symmetrical) aimed at eliminating this population, through murders, intimidation, and exile. Therefore, the victims of this war were mostly civilians.

The author has found that the attempt to establish Soviet partisan unions in Halychyna acted as the catalyst of the Ukrainian insurgent movement in the region. Activation of the Polish underground movement in the area was caused by the dissemination of information about the Ukrainian-Polish opposition in Volyn. It is noted that Soviet partisans, German and Hungarian military units interfered into the Ukrainian-Polish conflict, this aggravating the situation and considerably increasing the level of violence and the number of human victims. The author states that the attempts to regulate the Ukrainian-Polish opposition via negotiations failed.

The reconstruction of the war between the underground armies in Galicia, which is possible due to the documents stored by its participants, demonstrates the goals and methods of struggle they used. It denies the concept of one-sided extermination of the Polish population by Ukrainian nationalists, which became the basis of the “genocidal concept” dominant in Poland. Documents from Kholmshchyna and Volhynia have remained much smaller in number, yet they still give grounds for extrapolating the conclusions drawn on the basis of Galician events of 1943–1944 for a general assessment of the Polish-Ukrainian conflict of 1942–1947 as wars between the underground movements of both peoples.

Key words: World War II, Ukrainian-Polish war, Halychyna, Volyn, Kholm area, Ukrainian Insurgent Army, the Home Army (Armia Krajowa), war victims.

REFERENCES

- AK. Obw. Insp. SOP-u. Komendantowi Rej SOP-u. Dnia 27.II. Vol. 25. F. 8944. Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library. Harvard University. (in Polish and English).
- Armia Krajowa w dokumentach. 1939–1945*. Londyn: Studium Polski Podziemnej, 1976, ò. 3. (in Polish).
- Arkhiv Tsentru doslidzhen vyzvolnoho rukhu (dali – ATsDVR). Fond 9, t. 5, od. zb. 20. (in Ukrainian).
- ATsDVR. Fond 9, t. 6, od. zb. 4. (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti. Fond R-32, op. 3, spr. 34. (in Ukrainian).
- Do ludności Ukraińskiej i Prawosławnej. Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library. Harvard University. (in Polish and English).
- Do ludności Ukraińskiej na terenie Małopolski Wschodniej! Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library. Harvard University. (in Polish and English).
- Do oddziałów odsieczki Lwowa. Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library. Harvard University. (in Polish and English).
- Haluzeyvi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (dali – HDA SBU). Fond 1, op. 42, spr. 6. (in Ukrainian).
- HDA SBU. Fond 1, op. 42, spr. 6. (in Ukrainian).
- HDA SBU. Fond 13, spr. 376, t. 21. (in Ukrainian).
- HDA SBU. Fond 13, spr. 376, t. 28. (in Ukrainian).
- HDA SBU. Fond 13, spr. 376, t. 34. (in Ukrainian).
- HDA SBU. Fond 13, spr. 376, t. 71. (in Ukrainian).
- HDA SBU. Fond 13, spr. 376, t. 28. (in Ukrainian).
- HDA SBU. Fond 6, spr. 75159 fp. (in Ukrainian).
- HDA SBU. Fond 65, spr. 7447, t. 1, ch. 3. (in Ukrainian).
- Ideia i Chyn. Orhan Provodu OUN, 1942–1946. Peredruk pidpilnoho zhurnalu*. Red. Yurii Maivskiyi i Yevhen Shtendera (Toronto, Lviv: Vydavnytstvo Litopys UPA, 1995–1996) (Litopys Ukrainskoi povstanskoï armii, t. 24). (in Ukrainian).
- Iliushyn, Ihor. *Ukrainska Povstanska Armiia i Armiia Kraiova. Protystoiannia v Zakhidnii Ukraini (1939–1945 rr.)*. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylianska Akademiia”, 2009. (in Ukrainian).
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Sprawozdanie sytuacyjne z Ziem Wschodnich. Kwiecień-maj, 1944. ¹ 15/44. Londyn, 1944. S. 22. ATsDVR. Fond 30, k. 10. (in Polish and Ukrainian).
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Wydział Społeczny. Sprawozdanie sytuacyjne z Ziem Wschodnich ¹ 15/44. Kwiecień-maj 1944. Londyn, 1944. S. 51. ATsDVR. Fond 30, k. 10. (in Polish and Ukrainian).
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Wydział Społeczny. Sprawozdanie sytuacyjne z Ziem Wschodnich ¹ 8/44. Listopad, grudzień 1943, styczeń 1944. Londyn, 1944. S. 36. ATsDVR. Fond 30, k. 10. (in Polish and Ukrainian).
- Motyka, Grzegorz. “Postawy wobec konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1939–1953 w zależności od przynależności etnicznej, państwowej i religijnej.” *Tygiel narodów. Stosunki społeczne i etniczne na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej 1939–1953*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, 2002. (in Polish).
- Motyka, Grzegorz. *Od rzezi Wołyńskiej do akcji “Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie, 2011. (in Polish).
- Odezwa. Obywatele! Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library. Harvard

- University. (in Polish and English).
- Polshcha ta Ukraina u trydtsiatykh-sorokovykh rokakh XX stolittia. Nevidomi dokumenty z arkhiviv spetsialnykh sluzhb.* Varshava, Kyiv: Derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, Arkhiv Ministerstva vnutrishnikh sprav i administratsii Respubliki Polshcha, Instytut natsionalnoi pamiaty, Komisiia z peresliduvannia zlochyniv proty polskoho narodu, 2005, t. 4, ch. 2. (in Ukrainian).
- Polshcha ta Ukraina u trydtsiatykh-sorokovykh rokakh XX stolittia. Nevidomi dokumenty z arkhiviv spetsialnykh sluzhb.* Varshava, Kyiv: Derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, Arkhiv ministerstva Vnutrishnikh sprav i administratsii Respubliki Polshcha, 2000, t. 2. (in Ukrainian).
- Słowo Polskie. 18 czerwca 1944. 6. Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library. Harvard University. (in Polish and English).
- Sowa, Andrzej L. *Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947.* Kraków: Towarzystwo Sympatyków Historii, 1998. (in Polish).
- Syvitskyi, Mykola. *Istoriia polsko-ukrainskykh konfliktiv.* Per z pol. Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, 2005, t. 2. (in Ukrainian).
- Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady Ukrainy (dali – TsDAVO Ukrainy). Fond 3836, op. 1, spr. 14.
- TsDAVO Ukrainy. Fond 3836, op. 1, spr. 62.
- TsDAVO Ukrainy. Fond 3833, op. 1, spr. 126.
- TsDAVO Ukrainy. Fond 3833, op. 1, spr. 229.
- TsDAVO Ukrainy. Fond 3833, op. 2, spr. 3.
- Zestawienie morderstw ukraińskich na ludności polskiej na terenie Małopolski Wsch. Od 15.12. do 20.02.44. Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library. Harvard University. (in Polish and English).
- Ziemie Wschodnie. Meldunki tygodniowe Sekcji Wschodniej Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu RP na Kraj. Kwiecień-lipiec 1944.* Warszawa, Pułtusk, Kielce: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, Wszechnica Sgwie(tokrzyńska w Kielcach), 2006. (in Polish).
- Vytiah z nakazu komandy okruhy L. Die. 8/op. 11.2.1944. Vidpys z polskoho dnia 15.04.1944. Mykola Lebed Papers. Ukrainian Research Institute Library. Harvard University. (in Ukrainian and English).

Стаття надійшла до редколегії: 15 вересня 2017 р.

Прийнята до друку: 19 грудня 2017 р.